

Dr hab. Anna Boguszevska prof. uczelni

Lublin, dn. 26 stycznia 2023

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Instytut Pedagogiki
Katedra Wczesnej Edukacji

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Anny Gaweł-Mirochy

pt. *Zajęcia plastyczne jako działania pedagogiczno-terapeutyczne w pracy z dziećmi odrzuconymi rówieśniczo* napisana pod kierunkiem naukowym

prof. dr hab. Urszuli Szuścik

oraz promotora pomocniczego dr Joanny Skibskiej

Ogólna charakterystyka opracowania

Przedłożona praca doktorska mgr Anny Gaweł-Mirochy pt. *Zajęcia plastyczne jako działania pedagogiczno-terapeutyczne w pracy z dziećmi odrzuconymi rówieśniczo* napisana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Urszuli Szuścik oraz promotora pomocniczego dr Joanny Skibskiej liczy 314 numerowanych stron, w tym zawarty jest Aneks. Jest to interesujące studium empiryczne z zakresu nauk pedagogicznych. Za wysoką wartością pracy przemawia podjęcie bardzo ważnej, ze względów społecznych i edukacyjnych, a należącej do zagadnień niszowych, tematyki zastosowania zajęć plastycznych jako działania pedagogiczno-terapeutycznego w pracy z uczniami klas młodszych odrzuconymi rówieśniczo. Wykorzystywanie takich działań stopniowo nabiera znaczenia i coraz częściej znajduje zastosowanie jako wsparcie w rozwoju dzieci i młodzieży. Jak podkreśla Cathy. A. Malchiodi „Pogląd, że prace plastyczne w pewien sposób odzwierciedlają doświadczenia psychiczne (...), jest w dalszym ciągu fundamentalną koncepcją w arteterapii”¹.

Wybór tematyki badawczej przez Doktorantkę zasługuje na pozytywną ocenę. Jej praca jest oryginalna i nowatorska. Opracowanie zawiera interdyscyplinarne spojrzenie na ważki obszar badawczy jakim jest problematyka rozwijanie kompetencji społecznych w pracy

¹ *Arteterapia*, (red). Cathy A. Malchiodi, Harmonia Universalis, Gdańsk 2000, s. 25.

z dziećmi odrzuconymi rówieśniczo z wykorzystaniem działań pedagogiczno-terapeutycznych, w tym aktywności plastycznej. Ujmowanie postępowania badawczego przy wykorzystaniu wielu zakresów zaczerpniętych z różnych jak i pokrewnych dyscyplin naukowych należy uznać za ważną zaletę opracowania. Podobnie, do analiz wybranych wątków najważniejszych z racji obranej tematyki, wykorzystano w sposób prawidłowy, klasyczny zestaw literatury przede wszystkim z zakresu pedagogiki, psychologii oraz terapii przez sztuki plastyczne.

Na podkreślenie zasługują walory oryginalności eksperymentalnego programu pedagogiczno-terapeutycznego skierowanego do uczniów klasy drugiej szkoły podstawowej charakteryzujących się deficytami w zakresie funkcjonowania społecznego wykorzystanych w autorskiej koncepcji badań. Poprawnie zaprojektowano i przeprowadzono koncepcję badań własnych. Uzyskany materiał empiryczny poddano analizie ilościowej i jakościowej.

Opracowanie w warstwie empirycznej wnosi element nowości do teorii pedagogicznej, poszerzając wiedzę dotyczącą nabywania kompetencji społecznych, przynależności do grupy rówieśniczej przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Skupiono się na problemie wykluczenia, planując działania terapeutyczne wykorzystujące obszar sztuk plastycznych.

Struktura pracy i jej wartość merytoryczna

Zamierzenie koncepcyjne opracowania skupia się wokół kilku obszarów treściowych, poprzedzonych wstępem. Wstęp jest interesująco napisany i właściwie zbudowany (s. 8-12). Zawiera umotywowanie podjęcia wybranego zagadnienia jako tematyki dysertacji i jego znaczenia w edukacji szkolnej. W części końcowej wstępu podano strukturę opracowania.

Pierwszy obszar (zawarty w rozdziale pierwszym, ss. 13-50) dotyczy prawidłowości społecznego i emocjonalnego funkcjonowania ucznia kształcenia zintegrowania w klasie szkolnej i jego potrzeb na tle rozwoju osobistego. Treści ujęte w trzy podrozdziały oparte są głównie na klasycznych koncepcjach pedagogiczno-socjologicznych z uwzględnieniem prawidłowości rozwojowych, szczególnie psychicznego dzieci. Dotyczą one procesu socjalizacji grupy rówieśniczej, jej dynamiki i zmienności w aspekcie rozwoju, w aspekcie środowiska klasy szkolnej oraz doświadczeń społecznych ucznia.

Śluszenie cytowany jest między innymi Emil Durkheim, Jan Szczepański, Florian Znaniecki czy Tadeusz Pilch, Mieczysław Łobocki, Magdalena Karkowska. Podobnie wartościowe i korzystne dla wartości merytorycznej opracowania jest zastosowanie literatury naukowej z zakresu psychologii rozwojowej (Elizabeth B. Hurlock, Stefan Baley, Zbigniew

17

Skorny, Maria Wołoszynowa i inni). Nie zawsze jednak Autorka zachowuje konsekwencję układu problemowo-chronologicznego – najszlachetniejszego do tego typu naukowych analiz i interpretacji. Wpłynęło to na czytelność i klarowność merytoryczną przedstawianego tekstu, tak przecież trudnego do opracowania fragmentu całości, który wpisuje się w zasadność treści dalszych części pracy. Warto, decydując się na publikację pracy, udoskonalić tę część opracowania dodając odniesienia uaktualnionego obrazu doświadczeń społecznych ucznia oraz dynamiki klasy szkolnej. Należałoby wówczas skorzystać z artykułów naukowych i doniesień badawczych zamieszczanych we współcześnie reprezentatywnych czasopismach dla dyscypliny pedagogika.

Drugi obszar analiz w ocenianej pracy doktorskiej wykorzystujący literaturę naukową dotyczy specyfiki odrzucenia rówieśniczego w klasie szkolnej. W sposób wyczerpujący do potrzeb opracowania, opisano rozwój emocjonalny i społeczny uczniów klas w początkowym toku nauczania, w tym rozwój kompetencji społecznych (wyjaśniając termin kompetencje Autorka użyła słowa *competere*, zamiast *competere*) Wnikliwie zanalizowano w świetle literatury specjalistycznej przyczyny związane z swoistymi właściwościami osobowości dziecka jak i związane ze środowiskiem szkolnym. Omówiono zachodzące w grupie rówieśniczej mechanizmy prowadzące do wykluczenia z grupy. Treści te zaprezentowano z rzetelnością, prawidłowo wykorzystując współczesne opracowania naukowe.

Jako podstawy teoretyczne przyjęto rozwój społeczny dziecka według koncepcji rozwoju psychospołecznego Erika H. Eriksona. Szczegółowo omówiono ideę konstruktywizmu w edukacji w odniesieniu do rozwoju społecznych dyspozycji uczniów. Słusznie powołano się na teorie Jeana Piageta określanej jako konstruktywizm rozwojowo – poznawczy, przeciwstawiając jej koncepcję Lwa S. Wygotskiego oraz powołano się na założenia koncepcyjne Jerome'a Brunera. W analizach uwzględniono twórczość polskich badaczy, między innymi Doroty Klus-Stańskiej, Stanisława Dylaka. Refleksje te, zawierają się w drugim rozdziale opracowania (ss. 51-96).

Podjęto również kluczowe zagadnienie terapii przez plastykę, które ukazane zostały na tle prawidłowości rozwoju rysunkowego, co znalazło miejsce w rozdziale trzecim (ss. 133-164). Zaprezentowano szczegółową analizę współczesnej rzeczywistości założeń teoretycznych arteterapii na gruncie polskim i obcym. Zastosowano odniesienia do ważkich w arteterapii pojęć zaczerpniętych z estetyki. Tu szczególnie cenne były odniesienia do definicji ustalonych i stosowanych przez Władysława Tatarkiewicza.

Omówiono terapię przez plastykę i jej rolę w rozwoju kompetencji społecznych u dzieci w młodszym wieku szkolnym. Zwrócono uwagę na funkcję komunikacyjną,

A3

niewerbalną jaka ujawnia się i jest niesiona przez sztuki plastyczne. Naświetlono potencjał zmian w komunikacji interpersonalnej, jaki może w zespole klasowym zaistnieć w wyniku stosowania kierowanej działalności plastycznej nacechowanej funkcją terapeutyczną i kompensacyjną (facylitacja komunikacji). Uszczegółowiono rozwój ucznia w klasach młodszych o opis rozwoju rysunkowego, estetycznego, kluczowego zagadnienia dla podjętej tematyki. Poddano zdefiniowaniu zakresu pojęcia postawa twórcza. Wnikliwie scharakteryzowano fazy rozwojowe twórczości plastycznej w świetle badań Victora Lowenfelda, Williama L. Brittaina, Stronysława Popka i innych. Zabrakło tu odniesienia do wczesnych, polskich badań Stefana Szumana, co poniekąd tłumaczy się wykorzystaniem w analizach badań z ostatnich lat.

W rozdziale tym podjęto również tematykę dotyczącą warsztatu plastycznego dzieci w młodszym wieku szkolnym. Ta część, potraktowana dość pobieżnie, Doktorantce wyraźnie sprawiała trudność w warstwie swoistości języka plastyki (np. s. 127 – collage określony jako klejonka, bez wskazania genezy techniki). Zapewne wiedza i umiejętności w tym obszarze będą jeszcze doskonałe.

Wymienione obszary tworzące pierwszą część opracowania, którą wysoko oceniam. Część przeglądową pracy, stanowi dobre zaplecze do zaprojektowanych badań własnych Autorki. Prezentacja tych wątków przynależnych do obszaru różnych dyscyplin pedagogiki i sztuki jest niezbędna dla całości materii opracowania, jest w zgodzie z obranym tematem, stanowi o jej kompletności. Wymienione obszary tworzą pierwszą część opracowania. Budowa tej części jest zrównoważona i klarowna a dobór treści zasadny w rozdziale 1 i 2 wyczerpujący.

Wykorzystywane i cytowane w powyższych trzech rozdziałach naukowe opracowania zaświadczać o jej dobrej orientacji w omawianych zagadnieniach, znajomości specjalistycznej literatury rodzimej i obcej. Podejmowane wątki prezentowane są we właściwych zasadnych proporcjach, w przemyślanej strukturze, zaprezentowane najczęściej w świetle klasycznego oraz współczesnego dziedzictwa myśli pedagogicznej. Ta refleksyjna analiza literatury koncepcji pedagogicznych, doniesień badawczych, świadcząca o znajomości przez Autorkę literatury ogólnopedagogicznej jak i ze specjalistycznych zakresów. Szczególne wartościowe znaczenie miało wyjaśnianie istotnych w dysertacji pojęć, w sposób trafny, ukazujących wieloaspektowo oraz odniesienie się do założeń teoretycznych, koncepcji pedagogicznych zestawianych w sposób kompetentny.

Do części drugiej przynależy opis założeń metodologicznych badań własnych zawartych w rozdziale czwartym, (ss. 133-164). Rozdział ten stanowi podstawę do wskazania

i realizacji wyznaczonego celu badań. Jego sposób opracowania zaświadczę, że Autorka mała właściwie przemyślaną drogę postępowania badawczego. W rozprawie precyzyjnie zostały podane przedmiot i cel badań oraz problemy i hipotezy badawcze. Poprawnie opisane zostały dalsze elementy procesu badawczego: dobór grupy, metoda i techniki, narzędzia badawcze oraz organizacja badań opartych na eksperymencie pedagogicznym. Na podkreślenie zasługuje opracowanie na potrzeby rozprawy: arkusza obserwacji funkcjonowania ucznia w poszczególnych obszarach zachowań społecznych, arkusz do swobodnego rysunku dziecka „Ja w szkole” oraz programu pedagogiczno-terapeutycznego. Dobór pozostałych narzędzi ma również uzasadnienie metodologiczne i merytoryczne, zasługuje na ocenę pozytywną.

Analizę materiału empirycznego tworzy obszerny rozdział końcowy (ss. 165-266). Prezentacja wyników badań podana została konsekwentnie odnośnie problemów badawczych jak i celu naukowego rozprawy w siedmiu podziałach. Autorka sprawnie zrelacjonowała zaistniałe zmiany wyrażające się we wzroście umiejętnościami interpersonalnymi uczniów w grupie eksperymentalnej. Na przykład w pomiarze początkowym (Plebiscyt życzliwości i niechęci) zanotowano cztery przypadki dzieci o statusie socjometryczny świadczącym o odrzuceniu rówieśniczym. W pomiarze końcowym w klasie nie stwierdzono sytuacji odrzucenia rówieśniczego.

W wynikach analizy statystycznej wykorzystanych narzędzi: Arkusz do poznawania umiejętności współpracy dzieci w młodszym wieku szkolnym z perspektywy nauczyciela, Arkusz obserwacji zachowania ucznia w poszczególnych obszarach zachowań społecznych, Kwestionariusz wywiadu do poznawania umiejętności współpracy dzieci w młodszym wieku szkolnym poznawanej z perspektywy dziecka, odnotowano wyniki istotne statystycznie.

Podobnie udział dzieci odrzuconych rówieśniczo z grupy eksperymentalnej w zajęciach plastycznych w ramach autorskiego programu pedagogiczno-terapeutycznego znacząco podniósł ich umiejętności kooperacyjne w grupie rówieśniczej, podobnie wzrósł poziom empatycznego reagowania.

Szczególnie interesujące i cenne są wyniki badań w warstwie formalnej rysunków dzieci odrzecznych przez rówieśników wskazujące na wyraźne korzystne zmiany w obrębie badanych elementów pracy dziecięcej. Szczegółowo zaprezentowano zmiany w kolorystyce prac, gdyż barwa jest obok linii najistotniejszym środkiem ekspresji uczniów w wieku wczesnoszkolnym. Tę część badań z racji na unikatowy charakter szczególnie wyróżniam. Całość prezentacji badań cechuje umiejętność klarownego przedstawiania, wysoki poziom czytelności.

Sh

Praca stanowi spójną całość, zainicjowana wstępem, domknięta została zakończeniem, które jest również na wysokim poziomie merytorycznym. Autorka wykazała się umiejętnością syntetycznego myślenia, bez zbytnej generalizacji.

Zastosowany aparat naukowy wymagał podania spisu: schematów, tabel, wykresów, materiału ikonograficznego oraz bibliografii. Aneks zawiera się na numerowanych stronach (ss. 283-308). Zawiera narzędzia użyte do badań własnych, na szczególną uwagę zasługuje autorski program pedagogiczno-terapeutyczny.

Ocena strony formalnej pracy

Struktura pracy jest spójna treściowo i zróżnicowana treściowo dzięki podjętym różnorodnym wątkom tematycznym obecnych w kolejnych fragmentach pracy. Dwudzielna budowa pracy jest logicznie uzasadniona i klarowna. Obrany tytuł adekwatnie i właściwie określa zawartość merytoryczną dysertacji. Część pierwsza oparta na przeglądzie i analizie naukowej literatury ma równoważną strukturę. Prawidłowo zastosowano aparat naukowy związany z cytowaniem oraz sporządzaniem przypisów bibliograficznych. Zdążają cię uchybienia w korekcie w tym względzie (np. s. 47, 75, 81, 82, 86, 99, 103 i inne).

Język poprawny, nieliczne uchybienia językowe głównie stylistyczne. Zamieszczenie materiału ikonograficznego, tabel oraz schematów korzystnie wzbogacają treść opracowania oraz pozytywnie wpływają na jej komunikatywność.

Zdarzył się brak konsekwencji / niejednolity sposób, w sposobie planowaniu struktury podrozdziałów i stosowania podtytułów. Niekiedy podrozdziały poprzedzono krótkimi wprowadzeniami (np. rozdział 3, s. 97; rozdział 4 s. 133; rozdział 5 s.165) lub zdecydowanie dłuższymi (np. rozdział 2, ss. 46-51) nie mających odzwierciedlenia w spisie treści. W rozdziale pierwszym nie ma wprowadzenia i jest zgodność ze spisem treści. Warto przyjąć jednolity sposób budowania rozdziałów. Podobnie warto wyposażyć Aneks w osobny spis.

Te techniczne uchybienia, przecież obecne w różnym stopniu w każdym opracowaniu naukowym, nie czynią pracy mniej wartościowej pod względem merytorycznym. Wskazanie ich ma posłużyć udoskonaleniu tekstu, w procesie przygotowania do opublikowania.

Konkluzja

Recenzowana praca doktorska, w moim przekonaniu, jest opracowaniem o wysokich wartościach poznawczych, jest dziełem dojrzałym i metodologicznie spójnym. Autorka

AM

wykazała się znajomością literatury przedmiotu oraz umiejętnością refleksyjnego korzystania z niej. Wykazała się też niezbędnymi umiejętnościami w zakresie planowania badań i konsekwentnej ich realizacji.

W konkluzji końcowej stwierdzam, że praca doktorska mgr Anny Gawel-Mirochy pt. *Zajęcia plastyczne jako działania pedagogiczno-terapeutyczne w pracy z dziećmi odrzuconymi rówieśniczo* napisana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Urszuli Szuścik oraz promotora pomocniczego dr Joanny Skibskiej spełnia kryteria i wymogi, które są stawiane pracom doktorskim określone w art. 13 *Ustawy z dn. 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki* (Dz. U. Nr 6, poz. 595 z późniejszymi zmianami). Na tej podstawie wnoszę o przyjęcie dysertacji i dopuszczenie Pani mgr Anny Gawel-Mirochy do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora.

Uznaję, że rozprawa jest oryginalnym, wartościowo merytorycznie i metodologicznie poprawnym opracowaniem, wnoszę o jej wyróżnienie. Rozprawa winna być opublikowana, jest wartościowa poznawczo i może być przydatna rodzicom, nauczycielom i terapeutom.

Anne Bożankiewicz